

УДК 378:37.043.2:373.2/5(045)

**Галина
Пономарьова**

Ректор Харківської гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України

ШЛЯХОМ РОЗБУДОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ХАРКІВСЬКІЙ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ АКАДЕМІЇ

У статті окреслено основні напрями формування досвіду підготовки майбутніх педагогів і соціальних працівників до розбудови інтегрованого та інклюзивного освітніх середовищ у закладах освіти в контексті вимог законодавства України про освіту. Представлені ключові елементи системи професійної підготовки фахівців до роботи з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами, їх соціалізації та самореалізації в суспільстві, надана характеристика цих елементів.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, особливі освітні потреби, соціальні працівники, фахова освіта.*

Сучасне законодавство України про освіту (Закон України “Про освіту” (2017), “Про вищу освіту” (2014), “Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг” (2018), Концепція Нової української школи (2017), Концепція інклюзивного навчання (2010), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018)) визначає орієнтири на реалізацію інноваційних процесів в освіті, впроваджен-

ня та розвиток інклюзивної освіти, теоретичне підґрунтя процесу підготовки майбутніх педагогів інноваційними засобами¹.

Система освіти сучасної України перебуває під впливом інклюзивних та інтеграційних процесів, що розгортаються в умовах демократизації та євроінтеграції держави, забезпечуючи широке право дітей і молоді з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, соціалізацію та самореалізацію в суспільстві.

Нині актуально звучать слова міністра освіти і науки України Лілії Гриневич: “Потрібно, щоб людей з особливими потребами почали розуміти, навчилися ставитись до них з повагою. І, найголовніше, щоб учителі знали, як працювати з такими дітьми”².

У контексті розвитку практики інклюзивної освіти колектив нашої академії акцентує увагу на ефективній і системній реалізації вимог державних документів, які стосуються розвитку інклюзивної освіти в Україні. Так, оновлюється зміст підготовки майбутніх фахівців, зокрема за рахунок спецкурсів “Основи інклюзивної освіти”, “Робота працівників соціальної сфери в інклюзивному середовищі”, “Соціальна робота з дітьми і молоддю в інклюзивному та інтегрованому освітніх середовищах” та інших, що дає змогу забезпечити засвоєння студентами теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно-методичних засад інклюзивної освіти на належному фаховому рівні.

В інноваційній діяльності викладачів академії надано перевагу таким технологіям: критичного мислення як основи розвитку особистості; особистісно орієнтованій; блочно-модульним, модульно-рейтинговим, кредитно-модульним технологіям, що сприяють розвитку творчих здібностей і вдосконаленню компетенцій майбутнього фахівця³.

Підвищенню інклюзивної компетентності майбутніх учителів, соціальних працівників та соціальних педагогів сприяє проходження студентами різних видів професійно-педагогічної практики в закладах освіти м. Харкова та Харківської області, під час якої здійснюється супровід дітей із психофізичними особливостями в освітньому середовищі.

На кафедрі соціальної роботи та соціальної педагогіки (завідувач кафедри — Ольга Рассказова, доктор педагогічних наук, професор) системно прово-

¹ Про внесення змін до Закону України “Про освіту” щодо доступу до освіти дітей з особливими потребами : Закон України від 06.09.2018 № 2541-VIII [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19>; Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 №1556-VII [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами від 20.12.2018 № 2661-VIII) [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

² Гриневич Л.М. Вчителі мають бути готовими працювати з дітьми з особливими потребами [Ел. ресурс] / Л.М. Гриневич // Фокус. — Режим доступу: <http://www.focus.ua/Ukraine/380911>.

³ Пономарьова Г.Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика / Г.Ф. Пономарьова. — Х. : Ранок, 2014. — 547 с.

диться наукова робота з проблем упровадження інклюзивного навчання в систему освіти України та відповідної підготовки педагогічних кадрів. З цієї тематики захищено докторську дисертацію “Теорія і практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти” та низку кандидатських дисертацій: “Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі”, “Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності в умовах інклюзивної освіти”.

Освітню практику суттєво збагачують, наприклад, вебінари “Використання інтерактивних книг в роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра в умовах інклюзивної освіти”, “Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти”; участь викладачів і студентів у наукових форумах, таких як “Вчимося жити разом”, що присвячений мультидисциплінарній допомозі дітям з особливими освітніми потребами; інклюзивні проекти в рамках інклюзивного фестивалю “ВзаємоДія”, що дав можливість з’ясувати сучасні підходи до розвитку інклюзивного суспільства, ознайомитися з ефективними інклюзивними проектами педагогів і науковців міста Харкова, Харківської області та України.

Фахові питання діяльності соціального працівника в соціально-педагогічному аспекті впровадження інклюзивної освіти в Україні є тематикою курсових та магістерських досліджень студентів.

Для організації якісного освітнього процесу в академії створено ресурсний науково-методичний центр соціально-педагогічного супроводу інклюзивної та інтегрованої освіти, в якому зібрано понад 300 джерел спеціалізованої друкованої, електронної та відеоінформації.

Колектив академії певен, що значний потенціал у формуванні позитивного ставлення студентів до взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами має їх залучення до волонтерської діяльності. Добровільна діяльність студентів на волонтерських засадах сприяє поглибленню інтересу до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти; розвитку почуття відповідальності; набуттю практичного власного досвіду організації взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми батьками; свідомому обранню своєї майбутньої сфери професійної діяльності; розвитку комунікативних здібностей, умінь організовувати ситуації спілкування для дітей з різним рівнем здоров’я, формуванню емоційної стійкості тощо.

Виходячи з досвіду залучення студентів до різноманітних волонтерських заходів (у благодійних ярмарках, соціально-педагогічних ігротеках на свіжому повітрі для дітей із особливими освітніми потребами, акціях на підтримку дітей із аутизмом і синдромом Дауна, на захист прав дітей “Діти мають право на освіту”, просвітницьких акціях “Освіта для всіх”, “Бути толерантним — модно!”), можна дійти висновку, що така просоціальна діяльність інклюзивного спілкування сприяє не лише успішності неформального спілкування учасників

заходів, формуванню умінь і навичок взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми батьками, а й усвідомленню суспільної значущості інклюзивної освіти, самореалізації та розвитку власного творчого потенціалу.

Ефективною формою розвитку інклюзивної компетентності стали участь викладачів і студентів у виїзному таборі для сімей, які виховують дітей з особливими потребами, участь у заходах Програми Центру Раннього втручання від благодійного фонду “Інститут раннього втручання”.

Варто зазначити, що особливою особистісно і фахово значущою комплексною формою роботи стала школа інклюзивного волонтерства “Відкрите серце”, у межах роботи якої студенти отримують потрібні знання про роботу з різними соціально незахищеними групами й можливості надання їм необхідної професійної допомоги. Значна увага у школі приділяється організації масової роботи з молоддю, до якої залучаються і студенти з особливими потребами, і студенти з нормативним розвитком. Серед таких заходів варто виокремити організацію флешмобів і форум-театрів, оскільки участь у цих заходах допомагає студентам з особливими освітніми потребами відчувати себе органічною частиною молодіжного колективу, брати активну участь у їх проведенні на рівних з іншими. Крім того, ці форми роботи створюють можливість та допомагають усім студентам стати активними діячами і реалізовувати власну громадянську позицію.

З метою проведення просвітницької роботи в школі інклюзивного волонтерства до співпраці також залучаються громадські організації міста Харкова, зокрема недержавна організація Благодійний фонд “Інститут раннього втручання”, Благодійний фонд допомоги дітям з аутизмом та розладами мовлення “Квіти життя”, громадська організація “Батьківський клуб” при Інституті охорони материнства та дитинства й асоціація багатодітних матерів міста Харкова “АММА”, з якими колектив академії тісно співпрацює вже багато років.

Нині в Україні, як і в багатьох розвинених країнах світу, інклюзивне навчання дітей з особливостями розвитку визнано основною формою здобуття освіти особами з інвалідністю. Проте справжнє включення осіб з обмеженими психофізичними можливостями до освітнього середовища та суспільного життя може відбутися лише поступово, завдяки зусиллям гуманістично спрямованих соціальних педагогів, здатних вплинути на думку громадськості, прищепити дітям та молоді ідеї рівності й толерантного ставлення до людей з обмеженими можливостями⁴.

⁴ *Рассказова О.І.* Проблема ставлення фахівців соціальної сфери до маргіналізованих верств суспільства: перезавантаження погляду на інвалідність / *О.І. Рассказова* // Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного соціуму : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Харків — Куряж, 15 грудня 2016 року / Харківська гуманітарно-педагогічна академія ; за заг. ред. Г.Ф. Пономарьової. — Х. : ФОП Петров В.В., 2016. — С. 69.

Знаковою подією і джерелом творчого натхнення для колективу академії у вирішенні завдань з формування інклюзивного освітнього середовища стала зустріч з професором Андрієм Шевцовим, членом-кореспондентом Національної академії педагогічних наук України, директором Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації та ліцензування Міністерства освіти і науки України, віце-президентом Асоціації корекційних педагогів України.

Андрій Гаррієвич визначив пріоритетні завдання, перспективи та озвучив перелік конкретних кроків, спрямованих на розвиток інклюзивної освіти в Україні, наголосив на важливості фахової роботи педагогічних колективів закладів освіти для створення комфортного освітнього середовища для студентів та учнів з обмеженими освітніми можливостями.

З метою популяризації досвіду вирішення проблем інклюзивної освіти науково-педагогічні працівники кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки нашої академії постійно беруть участь у телевізійних програмах “Твій ранок” на Харківському телеканалі “Суспільне мовлення”.

За ініціативи та підтримки адміністрації академії для студентів з особливими освітніми потребами організоване оптимальне освітньо-виховне, соціокультурне середовище, яке реалізовується: в системі соціально-психологічного супроводу студентів з особливими потребами; проведенні “Уроків толерантності” у студентських групах; діяльності інтегрованої волонтерської групи “Відкрите серце”; здійсненні роз’яснювально-інформувальної інтернет-роботи з батьками студентів з інвалідністю, проведенні різноманітних форм організації дозвілля та творчого зростання студентів з особливими освітніми потребами тощо.

Зусиллями науково-педагогічних працівників кафедри корекційної освіти та спеціальної психології (завідувач кафедри — Олена Проскурняк, доктор психологічних наук, доцент) створено комплекс тематичних спецкурсів для забезпечення підготовки фахівців з інклюзивної освіти, опубліковано низку наукових праць із питань побудови корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Ольга Тельна, доцент кафедри корекційної освіти та спеціальної психології, кандидат педагогічних наук, виступила співорганізатором і спікером “Літньої школи інклюзивної освіти”, що відбулася в м. Івано-Франківськ, брала активну участь у створенні проекту університетського консорціуму підтримки інклюзивної освіти в Україні за сприяння Міністерства освіти і науки України, Посольства США в Україні та Університету Міннесоти.

Тетяна Калініна, старший викладач кафедри корекційної освіти та спеціальної психології, кандидат психологічних наук, стала сертифікованим тренером освітньої програми “Інклюзивний простір. Практичні кроки”.

За підтримки заступника директора Департаменту науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації Володимира Ігнат’єва у 2018 році був укладений договір про співробітництво з Інститутом комунальної інтеграції Університету штату Міннесота (США). У рамках започаткованої співпраці

Ольга Тельна взяла участь у заходах, об'єднаних загальною назвою “Тижень інклюзії” за участі доктора філософії, професора Браяна Ебері та доктора філософії Ренати Тихої (США).

Викладачами кафедри теорії та методики дошкільної освіти (завідувач кафедри Марина Роганова, доктор педагогічних наук, професор) розроблено теоретичні засади Програми інклюзивної освіти для дошкільників “Світ рівних можливостей”.

Визначаючи пріоритети розбудови інклюзивного освітнього середовища України, вважаємо за необхідне наголосити, що справою нашої громадянської гідності і професійної честі є сприяння розвитку інклюзивної освіти в Україні, створення належних умов для життя і праці студентів з особливими освітніми потребами, забезпечення якісної фахової підготовки майбутніх соціальних працівників, дефектологів, вихователів дітей із вадами психофізичного розвитку, методистів з організації інклюзивної освіти.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Закону України “Про освіту” щодо доступу до освіти дітей з особливими потребами : Закон України від 06.09.2018 № 2541-VIII [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2541-19>.

2. Гриневич Л.М. Вчителі мають бути готовими працювати з дітьми з особливими потребами [Ел. ресурс] / Л.М. Гриневич // Фокус. — Режим доступу: <http://www.focus.ua/Ukraine/380911>.

3. Пономарьова Г.Ф. Виховання майбутнього педагога: теорія і практика / Г.Ф. Пономарьова. — Х. : Ранок, 2014. — 547 с.

4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами від 20.12.2018 № 2661-VIII) [Ел. ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

6. Рассказова О.І. Проблема ставлення фахівців соціальної сфери до маргіналізованих верств суспільства: перезавантаження погляду на інвалідність / О.І. Рассказова // Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного соціуму : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. Харків — Куряж, 15 грудня 2016 року / Харківська гуманітарно-педагогічна академія ; за заг. ред. Г.Ф. Пономарьової. — Х. : ФОП Петров В.В., 2016. — 235 с.

Надійшла до редакції 02.05.2019

Halyna Ponomaryova. Developing an Inclusive Educational Environment: the Experience of Training Future Professionals in the Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy

The article outlines the main directions of forming the experience of training future educators and social workers for the development of integrated and inclusive educational environments in educational institutions in the context of the requirements of the legislation of Ukraine on education. The key elements of the professional training system for working with children and young people with special educational needs, their socialization and self-realization in society are presented and described.

Key words: inclusive education, inclusive educational environment, special educational needs, social workers, vocational education.